

Drets energètics en mans de la infància

Guia metodològica sobre tallers amb infància per
treballar la pobresa energètica

Drets energètics en mans de la infància

Guia metodològica sobre tallers amb infància per
treballar la pobresa energètica

Autora: Irene González Pijuan

Equip elaboració dels tallers: Irene González Pijuan, Andrea Vides de Dios, Maria Camps Graupera,
Mar Clemente Gimerno, Karim Akidouch.

Disseny: Dani López Pérez

Agraïments: al Projecte Lliures per la confiança, a les educadores del Casal d'Infants i, sobretot, als
nens i nenes que van participar dels tallers i els van convertir en espais fantàstics d'aprenentatge
col·lectiu.

Any: 2022

L'autora i l'Associació Internacional d'Enginyeria Sense Fronteres, 2022.

Contingut

1	Introducció	4
2	Els impactes de la pobresa energètica en la infància	5
3	Participació infantil: la infància al centre del debat	8
4	Eines per a abordar la pobresa energètica en la infància	11
5	Conclusions i recomanacions	16
6	Referències	17

1. Introducció

Aquest document pretén ser una breu guia metodològica dels tallers que s'han impartit amb nens i nenes de 6 i 7 anys al Casal d'Infants del Raval en el marc del projecte "Drets energètics en mans de la infància", recolzat pel Projecte Lliures de Desigualtat, Pobresa i Exclusió Social.

Aquest projecte sorgeix del treball conjunt d'Enginyeria sense Fronteres i l'Aliança contra la Pobresa Energètica en la lluita contra la precarietat energètica des d'una perspectiva de drets i d'apoderament, defensant l'accés universal per a totes les persones a uns serveis bàsics de qualitat, imprescindibles per tenir una vida digna. Parteix també de la constatació de què la pobresa energètica no ens impacta a totes per igual, sinó que té impactes diferenciats en col·lectius que pateixen discriminacions per raó de gènere, d'edat, de diversitat funcional, d'origen, de situació administrativa, i altres interseccionalitats.

Un d'aquests col·lectius, la infància, està present a moltes de les llars en situació de pobresa energètica i en pateix els impactes directament, sovint de manera diferent a les persones adultes. Així i tot, no sempre es parla d'aquesta classe de situacions amb nens i nenes, que perceben la problemàtica, però potser els hi és difícil posar-hi paraules o entendre què passa i per quins motius. Considerant que una de les conseqüències de la pobresa energètica en la salut mental de les persones que la pateixen és el sentiment de culpa, estigma o soledat, és molt important generar espais on se'n parli, des de la perspectiva de suport mutu i apoderament, per a poder vèncer aquests sentiments d'aïllament o diferència. També amb infants.

És per aquest motiu que s'han dissenyat aquests tallers i s'han dut a terme amb infància del barri del Raval de la ciutat de Barcelona on, el 2018, el 32% dels infants vivien en llars on les temperatures són inadequades i el 27,3% en llars amb endarreriments en el pagament de factures de subministraments [1].

La voluntat d'aquesta guia és compartir el procés fet durant aquest projecte, així com la metodologia dels tallers, perquè siguin una experiència replicable i útil per a parlar de pobresa energètica amb la infància.

2. Els impactes de la pobresa energètica en la infància

Diversos estudis realitzats al Regne Unit, Irlanda, Espanya, la Xina o Nova Zelanda demostren que la pobresa energètica afecta de manera desproporcionada a la salut física i mental dels infants, així com a les seves interaccions socials. Se sap que els nens i nenes passen més temps a casa que els adults [2], de manera que és probable que l'habitatge els afecti més, directament o indirectament.

Al Regne Unit, el Marmot Review Team [3] va ser un dels primers a abordar l'associació entre infància i pobresa energètica a *"The health impacts of cold homes and fuel poverty"* (2011), on va identificar alguns dels impactes directes i indirectes de viure en una llar freda i va destacar l'aspecte d'estrès financer de la pobresa energètica, que pot causar problemes de salut mental a les famílies.

D'entre les conseqüències que pot tenir la pobresa energètica en la infància, sovint la primera que ens ve al cap és l'afectació en la salut física, en particular les malalties respiratòries i la desnutrició. Una investigació realitzada als Estats Units afirmava que les famílies redueixen les seves despeses en aliments en resposta al fred, per a garantir temperatures adequades [4]. Investigacions específiques a Irlanda del Nord van deduir que viure en cases fredes està vinculat al 30% de les visites d'hospital [5]. D'altra banda, el Centre Nacional per a la Recerca Social (NATCEN) al Regne Unit va dur a terme un estudi de 5 anys amb 14.000 infants, que va mostrar que els problemes respiratoris eren el doble de freqüents (15% vs. 7%) en infants que havien viscut en llars fredes durant almenys 3 anys.

Investigacions recents, dutes a terme a Irlanda, també van estudiar l'efecte de la pobresa energètica sobre les llars durant el creixement i desenvolupament de dues cohorts d'infants. Per aquelles llars que van experimentar dificultats per fer front al cost de l'energia domèstica, les troballes indiquen conseqüències negatives per

Drets energètics en mans de la infància

Guia metodològica sobre tallers amb infància per treballar la pobresa energètica

a la salut respiratòria dels infants més joves i la salut general [6]. Les dades de les cohorts dels mateixos infants també van mostrar com la pobresa energètica augmenta la probabilitat de depressió en les persones cuidadores principals, cosa que suposa un risc per als infants, atès que el benestar d'aquestes persones afecta directament el seu [7].

De fet, la salut mental és l'aspecte dels impactes de la pobresa energètica que encara està menys comprès i estudiat entre la infància. Un estudi dut a terme per l'Oficina Nacional de la Infància (UK) va declarar que un de cada quatre adolescents que viuen en situació de pobresa energètica es troba en risc de patir problemes de salut mental (en altres adolescents la proporció és d'un de cada vint) i que també hi ha una major probabilitat de què desenvolupin conductes de risc (abús d'alcohol, abús de drogues, violència, etc.). De fet, un article basat en dades dels Estats Units va examinar el vincle entre el deute parental i el benestar de nens i nenes, conclouent que el deute insegur (com el generat en situacions de pobresa energètica) està vinculat a un desenvolupament socioemocional més pobre per la infància [8].

Les entrevistes dutes a terme per a un informe sobre la pobresa energètica en la infància a la ciutat de Barcelona mostren [9] que els infants i adolescents que pateixen pobresa energètica informen d'alts nivells d'estrès psicològic. Entre les causes estudiades es pot trobar la necessitat d'intimitat que acompanya el període adolescent (més complex quan les condicions de l'habitatge no són adequades), les tensions naturals en les relacions amb els adults i les dificultats per forjar bones relacions entre iguals o accedir a les tecnologies socials.

La investigadora Kimberly O'Sullivan també va dur a terme un estudi a Nova Zelanda, on de nou la conclusió va ser que la pobresa energètica té efectes negatius significatius en infants i joves; amb l'objectiu d'explorar les experiències i idees de joventut neozelandesa que viuen en, o en risc de pobresa energètica, es van desenvolupar un seguit d'enquestes i qüestionaris. La importància d'aquest estudi resideix precisament en el fet que és el primer a recollir les experiències directes de la joventut sobre la pobresa energètica (656 respostes al qüestionari) com a part d'un projecte de recerca dirigit pels joves. Afirmen que l'habitatge fred té efectes significatius en la seva vida diària fora i dins de la llar i mostren consciència de l'estrès financer que les seves famílies podrien patir [10].

Drets energètics en mans de la infància

Guia metodològica sobre tallers amb infància per treballar la pobresa energètica

Finalment, pel que fa a les conseqüències sobre l'educació, la recerca de l'Energy Poverty Observatory [11] ha demostrat que la pobresa energètica pot associar-se amb impactes com a dies fora de l'escola, intimidació i estigma, aïllament social i pitjor rendiment escolar.

La inseguretad energètica afecta sens dubte a la qualitat de vida dels nens i nenes i posa en dubte alguns dels seus drets fonamentals, tal com es consagren en la Convenció sobre els Drets de la Infància (Nacions Unides 1989). Això té impactes específics en la seva salut mental i física, la seguretad, el desenvolupament emocional i el rendiment escolar. Per tant, cal promoure també mesures i polítiques públiques específiques, per a contrarestar aquestes conseqüències i evitar que perdurin durant la vida adulta dels infants.

3. Participació infantil: la infància al centre del debat

Pel que fa a quin és el rol dels infants davant d'aquesta problemàtica, la Convenció sobre els Drets de l'Infant (Nacions Unides 1989) va ser sens dubte una fita en el reconeixement de la infància com a subjecte de drets i en el debat sobre el dret a la participació en els assumptes que l'afecten. L'article 12 de la Convenció destaca la importància de les oportunitats dels nens i nenes per a influir en la presa de decisions, on les seves veus han de ser escoltades [12].

No obstant això, al llarg dels últims 30 anys, fins i tot havent desenvolupat una narrativa coherent sobre participació infantil, la seva implementació ha estat bastant pobre [13] i encara no s'ha assolit de manera general aquesta participació que consideri els infants com a persones amb capacitat d'agència i opinió, com a experts en les seves vides i ciutadans que tenen dret a pronunciar-se, per exemple, sobre matèries com els serveis públics [14].

De fet, sovint es parteix de la idea de que els infants no poden comprendre o accedir a una immensa majoria de temes que, en canvi, afecten directament les seves vides, com és en aquest cas un accés suficient a l'energia. Es generen estructures de participació que es basen completament en la intermediació adulta i sovint no es té en consideració procurar el màxim d'espais i canals de participació directa per a fer la participació més plena. En aquest sentit, també és essencial no oblidar la necessitat de fer retorn als infants dels impactes de la seva participació per a apoderar-los en aquest procés i que sentin la importància de les seves veus.

Drets energètics en mans de la infància

Guia metodològica sobre tallers amb infància per treballar la pobresa energètica

Caldria destacar el programa Parlen els nens i nenes, una iniciativa de l'Institut d'Infància de Barcelona, que busca posar la infància al centre de les polítiques públiques que els afecten. El programa consta de tres fases, una enquesta a 5000 nens i nenes de 8 a 11 anys, 60 tallers participatius per interpretar els resultats i la presentació de l'agenda amb demandes i propostes de millora a diversos agents municipals.

En aquest moment s'ha dut a terme la primera fase d'enquestes, en la que s'ha pogut constatar, entre altres qüestions, que patir privació material implica que els infants es mostrin menys satisfets amb la seva vida. També, que 4 de 10 infants passen calor a casa seva durant l'estiu en diferents graus i 3 de cada 10 passen fred durant l'hivern. Es constata també que la pobresa energètica afecta la satisfacció global amb la vida dels infants i el seu benestar. (Dades de l'Institut d'Infància, 2022).

Drets energètics en mans de la infància

Guia metodològica sobre tallers amb infància per treballar la pobresa energètica

Tampoc podem passar per alt la importància d'aprofundir en el concepte d'agència infantil, que va un pas més enllà de la participació i parteix d'un concepte de proactivitat en la qual els infants decideixen alçar la seva veu o fer saber el seu parer i buscar estratègies per a reclamar els seus drets. En aquest sentit, és destacable el rol de la infància i adolescència en el conflicte de la Cañada Real, on 4000 veïnes (entre les quals 1800 nens i nenes) s'han vist desproveïdes d'accés a la xarxa elèctrica des del mes d'octubre de 2020 per part de la distribuïdora Naturgy. La infància ha estat un actor clau en la demanda de reconexió (que en el moment d'escriure aquest informe encara no s'havia produït) i en la denúncia dels impactes que el tall massiu de llum ha tingut sobre les seves vides. Han fet sentir la seva veu als mitjans de comunicació i participat de les accions de manifestació i, en aquest procés, han mostrat també el seu rol essencial a la ciutadania en tant que infants, i no com a adults en procés.

Finalment, si són necessàries polítiques públiques enfocades i adequades a les necessitats de la infància i els impactes que pateixen, hem de trobar i promoure les vies necessàries per incorporar la seva visió i propostes durant el procés. Aquestes vies han de ser adaptades a l'edat de la infància a la qual ens dirigim, han de poder proporcionar informació suficient per a la presa de decisions i han de reconèixer el rol insubstituïble de la infància com a persones expertes en les seves vides.

4. Eines per a abordar la pobresa energètica amb la infància

Per a poder desenvolupar de manera efectiva i inclusiva una metodologia que permeti generar un espai on nens i nenes puguin rebre la informació suficient i adequada sobre un tema en concret i expressar la seva opinió lliurement cal tenir en compte diversos factors. En primer lloc, hem de poder proporcionar materials adequats per l'edat del grup al qual ens dirigim; en aquest sentit, són molt interessants experiències com l'adaptació de la Convenció Sobre els Drets de l'Infant feta per la *Plataforma de Infància*.

També cal tenir en compte que els infants s'expressen de manera diversa (llenguatge verbal, escrit, artístic, etc.); per això pot resultar útil recórrer a perspectives com l'enfocament de Mosaïc (Clark i Moss, 2001), que precisament s'ha proposat com el marc general per a la metodologia dels tallers. El que proposa aquest enfocament és utilitzar diferents tècniques per reunir diferents perspectives infantils sobre el mateix tema, de manera que així es puguin copsar les diferents maneres d'expressar-se de cadascú i perspectives diverses sobre la temàtica.

En aquest sentit, i de cara a treballar amb infants, és necessari preveure un marge prou ampli per permetre'ls triar i prioritzar activitats, així com la necessitat de romandre flexibles per a garantir la participació plena i voluntària (Gallacher and Gallagher, 2008). Cal també considerar un període de treball o coneixença prèvia amb el grup, per tal de crear confiança que els permeti expressar-se lliurement.

Partint d'aquestes consideracions prèvies, s'han dissenyat els següents tallers, destinats a nens i nenes de 6 a 8 anys d'edat:

Sessió 1

JOCS DE CONEIXENÇA

La primera sessió té com a objectiu introduir a la persona (o persones) que farà els tallers al grup d'infants i generar confiança. L'etapa de generar vincles pot allargar-se més d'una sessió, de fet idealment hauria de ser així per què nens i nenes se sentissin tranquil·les per a poder fer aportacions sobre temes que poden arribar a ser sensibles.

Sessió 2

LECTURA DRAMATITZADA/COMPARTIDA DEL CONTE "I ES VA FER LA LLUM".

"I es va fer la llum" és una història infantil, un conte, sobre pobresa energètica durant la infància. Il·lustrat per Ivonne Navarro, és una creació col·lectiva de les famílies de l'Aliança contra la pobresa energètica que en diverses sessions van compartir les vivències de les seves llars quan es trobaven en situació de precarietat energètica. Aquests testimonis van servir per a crear diverses històries on nens i nenes traslladen els impactes emocionals que pateixen en trobar-se sense llum o sense aigua: por, vergonya, preocupació, etc.

La sessió de contacontes té com a objectiu compartir el significat del concepte "pobresa energètica", així com generar empatia o connexió amb les emocions que, tal com relaten les històries compartides, poden arribar a experimentar nens i nenes en situació de pobresa energètica. Es busca també posar sobre la taula el fet de que sovint la situació de pobresa energètica condueix a sentiments de culpabilització, estigma o soledat, i s'intenta oferir com a contrapunt allò col·lectiu i el concepte del dret a tenir accés a l'energia i el seu vincle amb la vida.

Sessió 3

LA CASA DE PLAYMOBIL

Seguint la premissa de que els tallers dissenyats es basen en el joc o en les arts per a poder endinsar-ne amb els infants en temes complexos com són la pobresa energètica i el dret a l'energia, en aquesta sessió es fa una proposta al voltant dels Playmobil.

Es parteix d'una casa de Playmobil que contingui el major nombre de figures i detalls possibles relacionades amb la vida quotidiana: mobiliari, televisor, ordinador, rentadora, nevera, estris de cuina, lavabo, etc. Es demana aleshores a nens i nenes anar traient de la casa tot allò que sense energia no pot funcionar i es deixa al costat.

L'objectiu del taller és reflexionar aleshores en el nostre dia a dia i pensar quantes coses de les que fem serien possibles sense energia i de quina manera això podria tenir impactes en les nostres vides (jugar, estudiar, activitats quotidianes, etc.). En aquest punt és important fer la reflexió del vincle de l'aigua calenta amb l'energia, de no poder cuinar menjar calent, de no poder refrigerar (alguns medicaments necessiten nevera), de com rentar la roba, d'estudiar, dels moments d'oci amb aparells elèctrics o de la possible por a la foscor i el fet de que a l'hivern es fa fosc molt d'hora, etc.

L'objectiu de la sessió és comprendre que l'accés a l'energia està molt vinculat al benestar i que, per tant, perquè tothom pogués accedir a aquest benestar, l'energia hauria de ser un dret (explicar el concepte de dret).

Sessió 4

PROPOSTA D'ART O MANUALITATS

La sessió d'arts i manualitats pretén oferir un espai tranquil per a poder assimilar les qüestions plantejades durant les sessions anteriors, tot fent alguna activitat artística vinculada a la pobresa energètica. En el nostre cas, per exemple, es va proposar als infants construir unes cases amb tetrabrics de llet, fer-hi les finestres i situar espelmes amb pila al mig, per a simular la llum a la llar.

Aquesta situació més relaxada permet que alguns infants puguin comentar o compartir qüestions que hagin sorgit en els tallers anteriors, o resoldre dubtes o preguntes que tinguin, tot seguint reforçant el vincle amb les persones que fan els tallers.

Sessió 5

JOC DE TEATRE O DE ROL

El joc de teatre o rol és la sessió orientada a escenificar la problemàtica (amb diferents rols que es reparteixen entre nens i nenes) per tal d'abordar temàtiques com "de qui és la culpa?", "què puc fer si em passa?" o fins i tot representar escenes de suport comunitari per a enfortir aquesta qüestió.

Es representen escenes senzilles com una família a qui tallen la llum i vol protestar i reclamar el seu dret, una família a qui apugen molt el preu i es queixa perquè no ho podrà pagar o una comunitat que es mobilitza perquè hi ha veïnes sense llum. L'objectiu és reforçar l'aspecte d'accés a un dret i els vincles comunitaris, per a no situar la càrrega de culpa en la família que no té llum o no pot fer front al seu pagament. És potser la sessió on cal més acompanyament per la seva complexitat.

Sessió 6

DIBUIX/ESCRIT I AVALUACIÓ

La sessió de tancament es basa a demanar als infants que facin un dibuix, o un escrit si no volen dibuixar, o explicar verbalment si ho prefereixen, el que han entès o sentit amb els tallers anteriors. Es pot fer també en forma de demanda, proposant-los dibuixos o expressar què demanarien per acabar amb la pobresa energètica.

És molt important al final de la sessió fer una avaluació de totes les sessions anteriors adaptada a l'edat dels infants, preguntant com s'han sentit, si creuen que han après alguna cosa, si els hi ha agradat i si farien alguns suggeriments o propostes per a millor de cara a futures sessions amb altres infants.

Durant la realització dels tallers al Casal dels Infants, es van poder dur a terme totes les sessions previstes, i l'avaluació que en van fer els infants va ser molt bona. Així mateix, es van poder constatar qüestions a millorar, com la capacitat de resposta a la diversitat en el grup d'infants o la combinació entre els moments de lleure i oci i treball. En general, l'objectiu dels tallers es va complir, es va transmetre al grup el concepte de pobresa energètica des d'una perspectiva de drets, així com del que significava el dret a l'energia i els impactes que podia tenir sobre les seves vides veure-se'n privades.

6. Conclusions i recomanacions

Després d'haver fet tot un procés d'investigació sobre els impactes de la pobresa energètica en la infància, tant en el marc d'aquest projecte com de les històries compartides als assessoraments col·lectius de l'Aliança contra la Pobresa Energètica, podem constatar els greus impactes que aquesta situació té sobre la infància, específicament en la seva salut física i mental, desenvolupament educatiu i seguretat (entesa en un sentit ampli).

Tot i patir-ne les conseqüències, no sempre es té en compte els nens i nenes a l'hora de compartir-los la situació i parlar del que està succeint, de quines són les causes i de com ho estan vivint o sentint. És per això que és molt necessari desenvolupar eines i materials adaptades a la infància i adolescència per a poder-la situar dins el debat i sentir-hi la seva veu.

Hem desenvolupat una sèrie de tallers, que des de diferents perspectives i basats en les arts i en el joc, pretenen explicar la pobresa energètica a la infància, donar-los un espai per a compartir la seva visió, i poder acompanyar-los en la seva vivència, si és el cas. Els tallers han resultat una experiència positiva i enriquidora, des de la perspectiva dels infants, i creiem que és interessant que es puguin replicar per a poder anar fent aquesta tasca d'apoderament i acompanyament de la infància vulnerabilitzada.

7. Referències

Per ordre d'aparició al text:

1. Dades clau de la infància i l'adolescència a Barcelona 2018.
2. Ormandy, D. Housing and child health. *Paediatr. Child Heal. (United Kingdom)* **24**, 115–117 (2014).
3. Dear, K. B. G. & McMichael, A. J. The health impacts of cold homes and fuel poverty. *Bmj* **342**, (2011).
4. Bhattacharya, J., DeLeire, T., Haider, S. & Currie, J. Heat or Eat? Cold-Weather Shocks and Nutrition in Poor American Families. *Am. J. Public Health* **93**, 1149–1154 (2003).
5. Liddell, C. The impact of Fuel Poverty on Children. *Save Child*. 20 (2008).
6. Mohan, G. Young, poor, and sick: The public health threat of energy poverty for children in Ireland. *Energy Res. Soc. Sci.* **71**, 101822 (2021).
7. Mohan, G. The impact of household energy poverty on the mental health of parents of young children. *J. Public Health (Bangkok)*. 1–8 (2021) doi:10.1093/pubmed/fdaa260.
8. Berger, L. M. & Houle, J. N. Parental debt and children's socioemotional well-being. *Pediatrics* **137**, (2016).
9. Gonzalez Pijuan, I. Precarietat energètica i infància a la ciutat de Barcelona. 76 (2020).
10. O'Sullivan, K. C. *et al.* Cool? Young people investigate living in cold housing and fuel poverty. A mixed methods action research study. *SSM - Popul. Heal.* **3**, 66–74 (2017).
11. The multiple impacts of energy poverty , and the multiple benefits of addressing it Handbook and guide. (2020).
12. Sirkko, R., Kyrönlampi, T. & Puroila, A. M. Children's Agency: Opportunities and Constraints. *Int. J. Early Child.* **51**, 283–300 (2019).
13. McMellon, C. & Tisdall, E. K. M. Children and Young People's Participation Rights: Looking Backwards and Moving Forwards. *Int. J. Child. Rights* **28**, 157–182 (2020).
14. Crowley, A. Is Anyone Listening? The Impact of Children's Participation on Public Policy. *Int. J. Child. Rights* **23**, 602–621 (2015).

Amb el suport de:

